

אני יוצא לחופשי

מאת יחיאל בשן

יחיאל בשן, ברח זכרית המועצות עם פלישת הגרמנים לפולין, נשלה שם למחנות עבודה בצפון הרחוק, רק הודות לתחבולות רבות ומנה ג'וישה של מוז הצליח להשאיר בחיים, לגבור על תנאי המחנות הקשים, עם הפלישה הנאצית לברית המועצות, הכריזה המדינה על חנינה לכל הפליטים הפולניים.

נכנסנו לקרונות משא פשוטים, בהם הותקנו תנורי פח; עצים לא חסרו בדרך. כשניתן לרכבת האות לנו, הוריד טראסוב ברעג האחרון את פרוותו מעורות הכבשים והשליכה לעברי, בנוו הרכבת הוא הספיק להחזיר לקרון שלי תיבה מלאה קופסאות שימורים. רציתי להחזיר לו הכל, אולם הוא צעק:

„אל תדאג לי, אקבל פרוה אחרת בחזית.“
הוא נפנף לי בידו, עד שנעלמה התחנה.

נסענו כמה ימים. לאורך מסילת הברזל עוד עבדו עזורים פולנים, שנכללו בחנינה, אבל שפקודת השיחרור טרם הגיעה אליהם. השלטונות המקומיים, שלא יכלו למצוא תחליף לכוח העבודה, פשוט התעלמו מפקודת החנינה. הם היו נאלצים לסגור את המנסרות או את המכרות אם היו משחררים את אלה שהיו זכאים לכך. והימים היו ימי מלחמה לחיים או למות. המסכנים ראו את החופש רק לאחר זמן רב, כאשר החליפו אותם באומנים מליטא, לטביה ואסטוניה, שהוחזקו בבתי הסוהר ברוסיה המרכזית.

נכנסנו לאסיה התיכונה, הרכבת שרכה את דרכה על פני ערבות קאזאכסטאן האפורות.

קאזאכסטן היא רפובליקה השווה בשטחה למאה מדינות כמו ישראל, המרוחק בין תחנה לתחנה היה לפעמים מאות קילומטר. הרעב החל להציק לנו. המשוחררים הוציאו את כל כסף וחלשי האופי הספיקו למכור את הנעליים כדי לרכוש קצת אפרסקים. מקאזאכסטאן עברנו לאחבקיסטאן. מישוהו, שקנה בדרך ספר גיאוגרפיה, מצא, לפי המפות המצורפות, שאנו נוסעים ישר לפרס. מצב הרוחות התרומם. הפולנים מלידה פשוט בלילות, בשעת ההפסקה בנסיעה, על הקולחוזים האובקיים וסחבו שקים מלאי ענבים. פעם התגנבו לעזר ושחטו 20 כבשים.

השלטונות היו אובדי עצות. הם לא מצאו עוד לעצור אנשים שזה עתה שוחררו בחנינה ומתכוננים „למות בחזית נגד האויב האנושי.“ אבל הזוהרנו, שאם מעשים כאלה ישנו יעצרו את כל השיירה.

בהאמיני בתמימותי שפנינו לפרס, החלטתי לבזבז את כל האוצר שאגרתי ב„מחנה הנכים“ ובמחנה העבודה. ארבעה ימים רציפים החזקתי את השיירה על חשבונאי. אלפי הרובלים יתעופפו מידי. הן בקרוב נהיה בפרס ואחר כך בארץ ישראל, חשבתי. למה לי רובלים?

אחרי חדשים של נסיעה בקרון אחד הגענו לציארדואו, עיר בגבול אוזבקיסטן וטורקמניה. השלטונות אמרו לנו שכאן אנו יורדים, אולם הפולנים התמרדו ודרשו להמשיך בנסיעה.

ביום בהיר הוקפה הרכבת על ידי כוחות ג.ק.ו.ד. שיצו עלינו לרדת מן הקרונות. ארשת פניהם היתה חמורה. כך

שקבלתי מידי לקוחותי עבור הציוורים (תקבל יותר ימים בדרך!). לא מחיתי. הסתתי אף את מגפי הצמר שלי ונתתיים במתנה לסיני מישוה.

במעברה הראשונה מצאתי כשתי עשרות „פולנים“ (קרי יהודים), שהובאו לשם מפנינות שונות; גם הם ידעו „להסתדר“. את האחד הכרתי מקודם. הוא היה סטודנט לפילוסופיה. במחנה הפך לאדריכל והקים צריפים, שעפו עם משב הרוח הראשונה.

אחר היה רופא שנינים. אולם במחנה היה חיט, סגדלה, חשמלאי ועוד. שלישי היה שען אמיתי והוא צבר במחנה עפרות זהב מלש. רק מי שיועד מהו שעון בעיני איש רוסי, יוכל להביא את ערכו הרב של שען ועוד שען „מערבי“. חשבתי שסיפורי על היותי רופא נשים, מגיד עתידות, צייר ועוד, יעשו עליקצת רושם. אולם לא מיניה ולא מקצתיה. הם הצביעו על בחור קרה, מלצר לשעבר באחת המסעדות הקטנות בלודו, שהפך רופא ראשי ולבסוף למנהל המחלקה הסניטרית בבורקוטה עצמה. רבבות אסורים היו תלויים בחסדו וכמה רופאים מומחים אמיתיים רעדו, שמא יפטרם וישלחם היורה. ספורי, העושים רושם כדמינויים ממש, היו דבר רגיל במחנה.

עוד באותו ערב הורידו אותנו לדוברת ענק, שהכילה כשש מאות נפש. היה זה „קבוץ גלויות“ ממש: שרידי המחנות, שהצליחו להשאיר בחיים. הסיפורים חזרו ונישנו. מי שעבד ביער או בסלילת המסילה, שבק חיים לכל חי. כפור, תזונה גרועה, עבודת פרך, אפיסת כוחות. בסופה מחלת „הפילגרה“ וחסל.

יודנו דרומה בנהר. כמה מאתנו לא זכו לראות את הדרור וניספו בדרך. אחרי שבעה ימי נסיעה, הורידו אותנו באחד הישובים המרכזיים של רפובליקת קומי והכניסונו למעברת מיון.

עשרות צריפים, ששימשו מקום מעבר לאסירים גולים לצפון, פוגו לכבודנו. הכניסונו למרחץ. גייסו ספרים שגזזו את שערותינו. עברנו מצריף לצריף תוך מילוי שאלונים מיוחדים בכל מקום. עלינו היה להודיע על מגמתנו לעתיד. מתוך כמה אלפים, רק מתי מספר הביעו את משאלתם להשתקע באיוו רפובליקה. רובם התנדבו לצבא הפולני, לרבות יהודים למעלה מגיל הששים.

הגיע היום המאושר: שוחררנו!

צוידנו בתעודות זהות שהעידו שפולני בן אלמוני בגיל זה וזה שוחרר ממחנות העבודה לפי חנינה מיוחדת מטעם הסובייט העליון, והוא ראוי לגור בכל מקום, מחוץ לערים ממדרגה ראשונה ושניה.

התעודות עוררו בנו תמהון ותקווה גם יחד. הן הודפסו על גליון קטן מנייר עתון פשוט ללא כל תמונה. נפרצה שמועה, שעומדים להוציא אותנו מגבולות ברית המועצות ולספח אותנו ליחידות הצבא הפולני, קנמצא בפרס. תעודה על גיר גרוע ביותר לא יכלה להחזיק מעמד זמן רב ולכן חשבונו, שהיא עומדת לשמש רק לתקופת מעבר קצרה.

אחרי קבלת התעודות, העניקו 225 רובל לכל אחד (במחנות אחרים נתנו 20 רובל), הוקצבו לנו כמה קופסאות שימורים וקצת לחם. זה עלה לנו ככל משוחרר לתבונת האסירים ניגונה ובמקומה הוענקו לנו משוחרר זוג מכנסים וחולצה מאריג כותנה וזוג נעלי בד עם סוליות גומי. הייתי היחיד במחנה המעבר הזה, שנשתמרה אצלו חליפת הצמר מהבית. בכל זאת רעיתי מנינה. חברי המסכנים לא העזו לצאת החוצה לבושם האורח החודש.

בלילה הורידונו לדוברת והפגלנו בה כאנשים חפשים בלי לחית משמר. שטנו במורד הנהר. ביום התענגנו מהנהף הנהר שבשתי גדות הנהר, בליה קסמו לנו מרחוק קרני הנונה הצפונית על כל שלל בצלעיו המרהיבים עין. הקור גבר. לאחר יומיים הגענו לנקודה, בה הצליחו האסירים לגמור את קו מסילת הברזל. עמדנו לחזור ברכבת, בדרך קצרה ביותר, במקום להכנס בדוברת לים הצפוני ודרך הים הלבן לחזור לארכנגלסק, בדרך בה הגענו למחנה.

בתחנת הרכבת החדשה ניגנה תזמורת ועשרות דגלים התנוססו מעל לצריף רעוע. לא לכבודנו חלילה. יציאתנו אירעה ביום תנוכת התחנה החדשה. אולם לי יציאתה הפתעה נעימה ביותר — בורים סימיונוביץ טראסוב. הוא בא במיוחד להיפרד ממני.

בורים טראסוב, שנידון כזוכר, לחמש שנות מאסר בעוון גידופים בלתי פרלמנטריים, לא זכה בעירעור. הקסציה לא התקיימה. אולם כשגייסות היטלר התקדמו לעבר מוסקבה, לא חזל בורים מלהציק את השלטונות בבקשות: „שלחוני לקו הראשון בחזית!“

הפטריוטיים של טראסוב מעולם לא הוטל בספק. אלמלא נסיתו היתירה למשקה חריף ולשימוש באגרופיו הכבדים, היה עולה ללא ספק בסולם השורות הצבאי.

הוא לא הרבה מעולם בדברים והיה מסוגר אבל ברור היה לכל, שיעשה איזה מעשה טירוף אם תושב בקשתו ייקם. לבסוף הצליח. כעבור כמה ימים עמד לצאת ליחידת הצבאית בחזית הלינינגרדית. אינני יודע כמה זכית, שעשה כמה מאות קילומטרים בתנאים קשים כדי לראותני. הוא לא הרבה בדברים. הוא רק שאף לשכנע אותי במלים פשוטות וקצרות, שהעם הרוסי אינו כל כך רע.

„אל תוכרנו לרעה“, חזר על דבריו האחרונים של מאלכובסקי בזמנו.

ההכרה ששערי הדרור שוב נפתחים לפני, הטרידה את שנתי. כמעט שנתיים עברו מאז חציתי את הגבול הגרמני — סובייטי, והרי היכרתי את הממלכה האיריה רק מצד בתי הסוהר ומחנות העבודה. מדברי הכלואים הסובייטיים אפשר היה להסיק, שהחיים בסוהר ובמחנות העבודה הם גושים בהרבה מאשר בחופשי. אולם אנו התיחסנו לדברים אלה בהסתמיות רבה.

על כל פנים רבה דאגתי. את מקצועי — עתונאי — היה עלי לגנוז. לא יכולתי לצפות אלא לעבודה שחורה במכרות או בקולחוז. עבודה לא הפחדתי, אולם ברור היה שעד אשר אלמד להוציא גורמה שלמה יחלפו ימים רבים. והתשלום בברית המועצות הוא לפי גובה הנומרה...

ניקיסה פיוטרוביץ בקרני לעתים תכופות. לפני שיחרורי עוד גדלה מידת דאגתי לי. הוא לא עיף מלהמציא לי לקוחות לציוורים שלי בתשלום דמיוני ממש בהשוואה למשכורות הפקידים.

מורו היה שאיש לא הזמין אצלי תמונה מההחי הסובייטי. ציוורים על רקע המיתוס היוני היו הכי פופולריים. אחרים באו לתמונת מחיי האבירים בימי הביניים. לדי התגללו שני ציוורים ליד הברבור וחטיפת הביקוש. ההתקף שמונות אלה היה רב. עשיתי לי דפוסים מקרטון ו„יצרתי“ 6—5 תמונות שמן לוק, כל אחת בת שני מטרים מרובעים.

כך צברתי כסום כסף די גוון. אבל הכסף הכניס מורן בלבי. עד כמה היו מושגי על ברית המועצות מטושטשים, מעידה אמנותי אז, שכל בעל כספים ברוסיה סופו לסוהר ומחנה עבודה.

טרם נתקבל צוו השיחרור, אבל כבר היה ברור, לפי שידורי הרדיו, שלכל משוחרר תהיה הזכות לבחור בשלש אפשרויות: להסתדר בעבודה במקום חפשי, לבקש דורש קבע באחת הרפובליקות הניידות או להתגייס לצבא הפולני שבפיקודו של הגנרל שיקורסקי.

ניקיסה פיוטרוביץ שילד אותי להישאר. הוא הבטיח לי עבודה במועדון באיזה תפקיד שאבחר לי. פרט לזה אוכל להשתכר אלפים לחודש בציוור. המשכורות בצפון היו בהרבה יותר גבוהות מאלו שבפנים ברית המועצות. העובדים נהנו מתזונה מיוחדת במחירים קבועים. למי שהיה בית, לבוש מתאים ותזונה טובה, תנאי הכפור לא היו גוראים כל כך.

אבל פרט לשאיפתי להיפטר במהירות מהמקום בו רבבות חזרי לעבודה מצאו את קברותיהם, היה עוד שיקול חשוב, שיעץ לי להסתלק משם במהרה. אפילו מהחידושים המעורפלות בשידורי הרדיו הסובייטי אפשר היה לקבל תמונה ברורה על התקדמות הגרמנים בכל החזיתות. האסירים הסובייטיים עקבו אחרי החדשות במיוחד. מישוה הפיץ שמועה, שהגרמנים כבשו את מורמנסק, המל הצפוני ביותר, והם צומדים לעלות על מחנות העבודה.

האסירים התכוננו למרד. לפני חישוביהם, היה יחס החפשיים לאסירים אחד מול שבעה עשר איש. כשברו שמועות אלה, נמצאו בתוך המחנות בדים אדומים עם כוזבות „מות ליהודים ולבולשביקים.“ גם ב„מחנה הנכים“ נמצאו שני כרוזים כאלה. כששנו, על כך, שגייסות היטלר עולות בכל שעה לנתק את עורק התחבורה שלנו ואו יהיה גורלנו נחתך. החלטתי להתגייס לצבא הפולני.

חודש יולי קרב לקיצו. צוו השיחרור טרם הגיע. בינתיים אולו בצעני השמן והאולפן במחנה נסגר. מנהל הקריה פקד עלי לצאת לעבודה ביער ולהוכיח את כושרי לקראת אורחת נאמנה בחבר העמים הסובייטי.

„עליך להוציא שתי נורמות ליום, כהודיה על שיחרורך“, אכר.

אולם לעבור ביער בעונת הקיץ היה לא פחות קשה מאשר בחורף. המדומם הראה, אפוג, ארבע מעלות מעל לאפס, אולם עלינו לחבוש כובע עבה, ללבוש בגו חורף, לשמש כפפות גסות על הידים ולכסות את הפנים בצעיף כפול, כי יתושים עצומים במיליוניהם ריחפו בחלל והיו עטים על כל בשר חשוף.

חלפו מספר ימים. חודש הקיץ הסתיים. השמים התקדרו עבים. מטרות עזו הציפו את הורכים והיערות. בבוקר אחד ירד שלג דקיק, שנמשך עד מהרה. הטמפרטורה החלה יורדת. התחלת לחשוש שמא לא יגיע השיחרור לפני קפוא הנהר. אז יהיה עלינו לחזור בדרך שבאנו, כלומר כ-500 קילומטרים ברגל ביערות עדי, ללא קורת גג וללא תבשיל חם. זכרתי כי בדרך למחנה ניספו יותר ממתצית חברינו.

אולם דאגתי היתה לשוא. ביום אחד, כשנרדמתי ביער, בתוך גזעו העבוב של עץ תחיקווימיק, שמעתי, כמתוך חלום, את קריאותיו של מנהל המחנה. חשבתי, שמא מצא איזה עבודה מיוחדת עבורי, ולא מיהרתי להיענות לקריאותיו. אולם כשניחר רזונו, נכמרו עליו רחמי ויצאתי. הלה הסתער עלי בכעס:

„היכן אתה? עוד חצי שעה והיית מחמיץ את שיחרורך!“
עכסתי על עצמי, על שהתעללתי במסכן זה. הרי יכול היה לעזובי לנפשי ביער ואני הייתי מאחר למסע השחרור. בצעדים מהירים קרבנו למחנה. שם כבר היכה לי שליה מיות, שהעביר אותי ל„מעברה“. קודם לכן הציגוני ככלי ריק. נטלו ממני את הפרחה, מתנת ניקיסה פיוטרוביץ (בתחפש אין בה צורך, אמרו), את הבגדים החמים החדשים,

עזבונו את הקרונות שהעבירונו מהצפון הרחוק לדרום ושמשו לנו בית משך חדשיים.

ציארדואו עומדת על חוף הנהר הגדול אמו דאריא, המתפתל שלושת אלפי קילומטרים בערך ומרווה במימיו את הקרקעות הצמאות של מדברי טורקמניה ואוזבקיסטן. מוצאו בהרי הפאמיר והוא משתפך לים האראלי במקום בו עמדה ממלכת כורזם האיריה, שנחרבה על ידי צבאות ג'ינגיס חאן. את הגבולות של אוזבקיסטן, וטורקמניה מגשר גשר באורך של ארץ 500 מטר, הגדול בברית המועצות. אלפי טנקים עמוסים נפט, המופק בבאקו, עוברים מדי יממה דרך הגשר הזה ומספקים את הנוזל החשוב למרכזי התעשייה בהרי האוראל.

אין תימה, איפוא, שהסובייטים שמרו על גשר זה כעל בבית עינם. בעבור רכבת נוסעים את הגשר, אסור היה להר ציא אבר החוצה. נוכחות „פושעים“ משוחררים במקום זה לא היתה לרצון השלטונות. בוקר אחד הצטוו המשוחררים לרדת לדוברות שהוכנו על פני הנהר אמו דאריא כדי לנוע לעבר הים האראלי.

„בגידה“ צרחו הפולנים. „ככה מובילים אותנו לצבא?“ אולם הסובייטים גנוזו לפי שעה את רעיון ארגון דיביזיה חדשה. הם ציפו עלינו לעלות על הדוברות ולנוע צפונה, למקומות בהם אין לא רכבות ולא כבישים. הקשר האחד, בזמן שהתנועה בנהר משותקת, היה האיריה. למקומות ההם לא היה עתון מגיע ומלך התנועה היה הגמל.

החלטתי לעלות יפה. נמצאתי מנותק מכל הסובבים אותי. בכיסי נשארו, מכל הונאי, רק מאה רובל. היתה זאת קפיצה נחשנית למרחב בלתי ידוע עדיין. נותקתי מכוח מאורצי וניצבתי פנים אל פנים עם המציאות בארץ הבלתי נודעת. לא שיערתי או איזה הרפתקאות צפויות לי הרפתקאות, שקורותי במחנות העבודה היו כאין וכאפס לעומתן.